

connexions

La crisi i la teoria econòmica: llicons pel *mainstream*

vista prèvia >

La crisi ha sacsejat l'Economia en majúscules. Una disciplina acadèmica l'ortodòxia de la qual, amb una important dosi d'arrogància, s'havia arribat a creure que formava part de la «fi de la Història» amb una pretesa capacitat per dirigir el curs de l'economia i condicionar la política. I en aquest sentit, la crisi hauria de ser una seriosa cura d'humilitat que conduís a reformulacions importants. Però malgrat això, hi ha resistències a assumir les llicons de la crisi.

Joan Tugores

Catedràtic d'Economia de la UB

jtugores@ub.edu

S'atribueix a Jacob Marschak (1898-1977), un economista d'origen ucraïnès llicenciat a Heidelberg i professor a universitats com Chicago, Yale i UCLA,¹ una comparació entre la forma d'aprendre dels economistes i els sismòlegs. Aquests darrers avancen en els seus coneixements gràcies a millors teories, més acurats instruments de mesura i, sobretot, estudiant a fons les experiències dels terratrèmols. Quelcom semblant succeeix, o hauria de succeir, amb els economistes, que, a banda de formulacions analítiques i eines quantitatives, tenim les enormes lliçons que es poden extreure sobretot de les situacions de crisis greus, per aprendre quines coses han funcionat malament, quins mecanismes no han actuat com s'esperava i quines revisions més o menys profundes calen per redreçar la situació i evitar tornar a ensopegar.

Podem ser optimistes al respecte? Ha servit la crisi, l'anomenada Gran Recessió que va esclatar el 2008, per revisar en profunditat el que els economistes creiem saber? Podem trobar explicacions a una recupera-

ció lenta i fràgil que els organismes internacionals qualifiquen com «elusiva»² o «massa lenta durant massa temps»³? I, sobretot, estem ara més segurs que fa uns anys que en un futur relativament proper no ens tornarem a trobar amb una situació tan delicada i potencialment disruptiva com la de 2008?

No és segur que l'optimisme estigui ben recolzat. Amb anterioritat a la crisi, les ortodòxies econòmiques havien desenvolupat un clima de cofoisme, amb elements fins i tot d'arrogància, respecte a com l'Economia com a disciplina acadèmica havia aconseguit superar, o si més no dominar, les fluctuacions econòmiques, i havia desenvolupat eines sofisticades —recolzades per l'aparent científicitat de formulacions molt matemàtiques— per controlar i gestionar tot tipus de riscos. La «gran moderació» va ser un dels noms que va rebre aquesta aparent satisfacció. Després del sotrac de la crisi financera global iniciada el 2008, és cert

2 OCDE, «Elusive global growth outlook requires urgent policy response».

3 FMI. «La economía mundial se debilita debido a un crecimiento demasiado lento por demasiado tiempo».

que han aparegut algunes honestes reflexions i reconsideracions d'abast, com les que es presenten a les línies següents, però també cal reconèixer que una part significativa de l'Economia —i en bona mesura dominant, tant a l'acadèmia com a l'assessorament més influent de les polítiques econòmiques— no ha fet ni de bon tros l'esforç de constatar les grans lliçons del terratrèmol que les dificultats dels darrers anys han suposat. Sovint sembla que les idees que ens volen treure de la crisi i orientar la postcrisi són les mateixes que la van provocar.

La situació no és fàcil, sobretot per l'Economia *mainstream*, és a dir, el pensament econòmic dominant. Algunes reaccions defensives, com les que insisteixen que l'Economia formalitzada ha assolit un *status* científic i que són les heterodòxies «desviacionistes» les que contaminen l'opinió pública, encaixen amb aquella antiga màxima: «Si la realitat no coincideix amb la teoria, pitjor per la realitat». Precisament per això tenen especial valor algunes aportacions que, amb honestedat i humilitat, reconeixen la necessitat de canvis en la forma d'entendre l'Economia.

1 University of California, Los Angeles.

Una part significativa de l'Economia no ha fet ni de bon tros l'esforç de constatar les grans lliçons del terratrèmol que les dificultats dels darrers anys han suposat

Fa poc temps un llibre que recull aportacions interessants d'economistes de primer ordre —com antics economistes en cap de l'FMI com Oliver Blanchard (1948), Kenneth Rogoff (1953) i Raghuram Rajan (1963), a més de l'antic secretari del Tresor dels EUA Lawrence Summers (1954)— triava com a títol *Progress and Confusion* [Progrés i confusió] per descriure d'una banda la perplexitat enfront de noves realitats —la famosa i debatuda «nova normalitat» postcrisi, amb baix creixement i tipus d'interès pràcticament negatius, entre d'altres trets— però també fa referència a la sana perplexitat que requereix trobar noves formulacions adequades no tan sols a les noves realitats i regles, sinó a les noves demandes socials. Al cap i a la fi, per molt que alguna influent ortodòxia sembli oblidar-ho, o fins i tot menysprear-ho, l'Economia és una ciència —o al menys una disciplina— social i només així té sentit.

Mercats i polítiques: el paper de les institucions

Com en altres èpoques de la Història, una llarga etapa de bonança va portar a argumentar que els economis-

tes havien assolit prou coneixements, models i eines com per gestionar les fluctuacions econòmiques i, en particular, prevenir i afrontar les periòdiques crisis que han estat recurrents al llarg del temps. Ja va passar a principis de la dècada dels 1970, just abans que la crisi del petroli i la caiguda dels tipus de canvi fix establerts a Bretton Woods⁴ el 1944 van evidenciar les fragilitats d'arrogants proclames com «els cicles econòmics són cosa del passat». I poc temps abans de l'esclat de la crisi el 2008 vàrem assistir a formulacions semblants, basades tant en la confiança en les eines de gestió macroeconòmica —amb la «màgia» del president de la Reserva Federal nord-americana Alan Greenspan (1926) com a referent— així com la complaença amb els models d'estimació, valoració i prevenció de riscos per part de les entitats financeres que feien impen-sable la repetició d'una crisi financera de certa importància.

---

4 Acords econòmics internacionals que tenien per objectiu dibuixar les línies mestres del sistema financer internacional per evitar un nou crac com el de 1929 i afavorir la reconstrucció i el desenvolupament econòmic dels països afectats per la Segona Guerra Mundial. Entre els acords hi ha la creació del Banc Mundial i l'FMI.

En aquest context les argumentacions a favor de polítiques públiques intervencionistes — macroeconòmiques i/o reguladores— eren menys tingudes per part de l'ortodòxia, que les presentava com a innecessàries o fins i tot contraproduents. Va ser cridaner el canvi de posicions just en esclatar la crisi, quan es va presentar urgentment al Congrés dels EUA el famós Troubled Asset Relief Program [Programa d'Alleujament d'Actius amb Problemes], que legitimava les intervencions públiques per rescatar el sistema financer i altres àmbits afectats, com l'immobiliari i fins i tot l'automobilístic. A l'Estat francès el llavors president Nicolas Sarkozy (1955) parlava de la necessitat de «refundar el capitalisme»⁵ mentre que a l'Estat espanyol el llavors president de la CEOE Gerardo Días Ferrán (1942) va parlar fins i tot de «fer un parèntesi en l'economia de lliure mercat».⁶ La despesa pública es va disparar a molts països, els arguments keynesians van tornar a l'escenari, i malgrat les posteriors crítiques als

---

5 «Sarkozy propone refundar sobre bases ètiques el capitalisme».

6 «La CEOE reclama "un parèntesi" en el llibre mercado para atajar la crisis».

Les argumentacions a favor de polítiques públiques intervencionistes eren menystingudes per part de l'ortodòxia, que les presentava com a innecessàries o fins i tot contraproductes

augment de les dades d'endeutament del sector públic, el Nobel Paul Krugman (1953) va poder afirmar que es va tractar de «dèficits que varen salvar el món» d'un desastre pitjor.

Però passat el moment inicial de sotrac, algunes de les lliçons més bàsiques i pragmàtiques, com la importància de retenir marges de maniobra de certa importància per a les polítiques macroeconòmiques van ser de nou objecte de crítica per part del sector més dur de l'ortodòxia. Apel·lant a les delicades situacions de les finances públiques d'alguns països, quan el 2010 va arribar a Europa la crisi del deute es va imposar una estratègia que «culpabilitzava» els dèficits públics i les polítiques fiscals expansives per propugnar la ben coneguda «austeritat». Sota l'impuls polític d'Alemanya i el suport intel·lectual d'alguns economistes ben connectats amb les elits acadèmiques i polítiques, es van tornar a cometre els errors de principis de la dècada dels anys 1930, quan sacrilitzar l'equilibri del pressupost públic va agreujar el crac de 1929 i el va convertir en la Gran Depressió. Tècnicament, el debat es va instrumentar en forma de controvèrsia sobre

la magnitud dels «multiplicadors de les polítiques fiscals», és a dir, si una variació de la despesa pública —o dels impostos— tenia més o menys impacte sobre l'activitat econòmica. Els partidaris de polítiques keynesianes sostenien que els multiplicadors eren importants i per això polítiques d'estímul fiscals servien per fer front a la Gran Recessió al temps que polítiques fiscals contractives sota la coartada de l'austeritat tenien efectes greus sobre l'activitat econòmica. En canvi els defensors de l'austeritat consideraven que els multiplicadors fiscals eren baixos, de manera que ni servien per recuperar l'economia, ni les retallades tindrien efectes contractius importants. La polèmica va tenir un punt d'inflexió quan el 2012 Blanchard, llavors economista en cap de l'FMI, va argumentar que les estimacions inicials de tan destacat organisme contenien errors i que realment els multiplicadors eren molt més significatius del que s'havia estimat, de manera que el paper de les polítiques públiques es va veure revaloritzat fins i tot per una part, però no tot, del *mainstream*.⁷

⁷ BLANCHARD i LEIGH, «Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers».

Més recentment la caiguda del tipus d'interès a mínims històrics —una situació també inusual que no tenim espai per debatre en aquest text— ha donat lloc a un argument addicional en favor de l'activisme fiscal: és més barat que (quasi) mai obtenir finançament per a les inversions en infraestructures —de tota mena, les tradicionals d'equipaments públics però també millores en la connectivitat física i digital, així com l'adequació als requeriments de sostenibilitat. Alguns dels plantejaments, fins i tot del G20 i de destacats economistes, insisteixen en aquestes possibilitats per reprendre amb solidesa el creixement, però la seva implementació pràctica està trobant dificultats.

El debat sobre els marges de maniobra i l'efectivitat de les polítiques econòmiques actives sovint es considera un cas més de la tradicional contraposició entre el paper dels mercats *versus* el de les intervencions públiques en Economia. Dins del *mainstream* la contraposició entre més liberals i més keynesians en seria el cas més conegut. Òbviament hi ha discrepàncies importants al respecte. Però una lliçó important de la crisi ha estat

Una lliçó important de la crisi ha estat que, en alguns aspectes fonamentals, entre mercats i polítiques públiques hi ha elements de complementarietat i no tan sols de contraposició

—o hauria estat— que, en alguns aspectes fonamentals, entre mercats i polítiques públiques hi ha elements de complementarietat i no tan sols de contraposició. Com va recordar ja el 2009 Daron Acemoglu (1967), professor del MIT, «mercats lliures no és el mateix que mercats sense regulacions».⁸ Uns mercats que funcionin de manera eficient són uns «béns públics» de primer ordre, i requereixen intervencions públiques en forma de marcs institucionals de qualitat, que garanteixin les normes de competència i evitin distorsions i abusos. La crisi ens ha ensenyat com sovint els que més invocaven els mercats eren els que defugien les regles —o feien esforços per deformar-les al seu favor— traint el teòric paper dels mercats. De fet, sovint, els també teòrics reguladors que havien de supervisar el funcionament dels mercats des d'organismes públics eren objecte del que un economista tan liberal com el Premi Nobel George Stigler (1911-1991) va anomenar la «captura»: els *lobbies* que havien de ser regulats s'acabaven infiltrant als organismes

reguladors, els «capturaven», deformant així l'equilibri entre mercats i institucions públiques. Hem tingut i encara tenim massa exemples al respecte. Per tant, una lliçó important de la crisi hauria de ser que les nostres societats necessiten mercats de qualitat amb regulacions de qualitat. El paper de les institucions públiques, amb credibilitat i legitimitat, com a garants d'aquest binomi, es veu revaloritzat.

Inseparabilitat, eficiència i equitat

Una lliçó important de la crisi ha estat recuperar la inseparabilitat entre les qüestions d'eficiència i les d'equitat, o en altres termes, entre la competitivitat i la cohesió social o distribució de la renda. Durant molt de temps els plantejaments més ortodoxes s'havien centrat tant en l'eficiència que havien arribat a deixar en segon —o més llunyà— terme les preocupacions per aspectes considerats «distributius» o «socials», que es creien més propis d'altres disciplines, però es volien treure del nucli dur dels debats econòmics. De nou es traïa la tradició fundacional de l'Economia Política: cal recordar que David Ricardo

(1772-1823) —l'economista anglès que va exposar la teoria en favor del lliure comerç que, dos cents anys després, encara s'explica— sostenia als primers paràgrafs del seu principal llibre que el tema central d'estudi econòmic era la distribució de la renda entre els grups socials. Això contrasta amb l'afirmació atribuïda al Premi Nobel Robert Lucas (1937) sobre el caràcter fins i tot «verinós» de la tendència a centrar-se en les qüestions de distribució de la renda. La magnitud dels fets ha resolt la contraposició entre Ricardo i Lucas: les desigualtats que actualment ens han retornat —segons importants indicadors— a nivells de principis del segle XX, estan generant tensions innegables i un profund malestar polític i social.

Acadèmicament, Thomas Piketty (1971) va retornar respectabilitat al nucli central de les preocupacions dels economistes.⁹ Branko Milanovic (1953) ha fet també aportacions tan rellevants com mediàtiques.¹⁰ En paral·lel alguns organismes internacio-

⁹ PIKETTY, *El Capital del segle XXI*.

¹⁰ MILANOVIC, *Global Inequality – A New Approach for the Age of Globalization*.

⁸ ACEMOGLU, «The Crisis of 2008: Structural Lessons for and from Economics».

Les nostres societats necessiten mercats de qualitat amb regulacions de qualitat. El paper de les institucions públiques, amb credibilitat i legitimitat, com a garants d'aquest binomi, es veu revaloritzat

nals de rotunda ortodòxia, com l'FMI, l'OCDE i fins i tot el selecte World Economic Forum, han incorporat l'anàlisi del paper de les desigualtats, freqüentment sota la noció de «creixement inclusiu».¹¹ A la tardor de 2016 l'Organització Mundial del Comerç va organitzar una conferència sobre «comerç inclusiu». L'octubre del mateix 2016 l'economista en cap de l'FMI, Maurice Obstfeld (1952), inclou al pròleg del World Economic Outlook¹² una referència específica a com la combinació de polítiques necessàries per veure de sortir de les febleses i fragilitats de l'economia global «hauria d'incloure mesures que mitiguin els efectes adversos sobre la distribució de la renda dels canvis econòmics, siguin deguts a la tecnologia, a les forces de globalització o a d'altres desenvolupaments».¹³

És difícil negar que la desigualtat en la distribució dels anomenats

«dividends de la recuperació» abans de la crisi va obrir esclotxes socials que un repartiment també desigual dels ajustos per fer front a la crisi va accentuar. I que la lenta recuperació dels darrers anys també s'ha vist que es manifestava més en els indicadors macroeconòmics que en el seu eventual impacte positiu sobre persones i grups socials. El comunicat final de la cimera del G20 a Hangzhou (Xina) de setembre de 2016 incorpora plenament les dimensions d'inclusivitat a les seves formulacions, explicitant que el creixement mundial només podrà ser fort i equilibrat si també és sostenible.

Naturalment, el dubte que subsisteix és si es tracta realment d'un realista canvi de posició o simplement de declaracions retòriques per tranquil·litzar els ànims —o fins i tot algunes consciències— però de més que dubtosa efectivitat. Sembla, doncs, que una part important, però encara no tot, del *mainstream* constata la inseparabilitat entre les dimensions d'eficiència i les de cohesió social o equitat, quelcom que no s'hauria d'haver oblidat mai, però que una interessada i esbiaixada interpretació de l'ortodòxia va voler

obviar, tot allunyant l'Economia de la realitat i empobrint el seu paper com a ciència social potencialment útil. D'aquesta manera, hauríem d'extreure les lliçons adients de la constatació que a principis del segle XXI alguns indicadors de desigualtats —com les famoses concentracions de riquesa en l'1% o el 10% més ric de la població— tornen a tenir valors semblants als assolits a principis del segle XX, en els moments que els conflictes socials i polítics, a molts llocs, però especialment a Europa, van portar a dècades d'inestabilitat i conflictes. I fins i tot els més refractaris han de constatar com el ràpid creixement de les desigualtats és un punt en comú dels anys previs a 1929 i 2008, els dos moments en què esclaten les crisis més greus del capitalisme. Com ha explicat Rajan, antic economista en cap de l'FMI i posteriorment governador del Banc Central de l'Índia, intentar substituir els increments en les desigualtats, que estanquen o degraden els ingressos d'amplis segments de classes mitjanes i populars, per una relaxació excessiva en les condicions d'accés a l'endeutament, ha estat un dels factors que van portar a la crisi, coincidint amb el diagnòstic que va

11 FMI, «Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective»; OCDE, *In it Together: Why Less Inequality Benefits All*; i SAMANS, «The Inclusive Growth and Development Report 2015».

12 Informe semestral elaborat per l'FMI.

13 FMI, «World Economic Forum. Subdued Demand: Symptoms and Remedies». Traducció de l'autor.

Una lliçó important de la crisi ha estat recuperar la inseparabilitat entre eficiència i equitat, o en altres termes, entre competitivitat i cohesió social o distribució de la renda

fer Irving Fisher (1864-1947) del camí que va portar al crac de 1929.¹⁴

Desigualtats i febleses econòmiques —en termes de reducció de la capacitat de consum— i desigualtats i fragilitats financeres —tal com explica Rajan— són connexions que fan evident la inseparabilitat entre les dimensions d'eficiència i les d'equitat. Si afegim les cada vegada més serioses friccions socials i polítiques que afloren a molts països com a conseqüència de les percepcions —i les realitats— de les desigualtats en molts aspectes, hi ha motius amb escreix per recuperar una inseparabilitat que ja figurava de forma destacada a la millor Economia Política.

Racones foscos sobretot a les finances

Uns quants anys abans de l'esclat de la crisi, Greenspan s'havia referit al que va anomenar una «exuberància irracional dels mercats» financers que, en determinades ocasions, semblaven desconnectar de la realitat econòmica subjacent, amb fases de

14 RAJAN, «Has Financial Development Made the World Riskier?»; RAJAN, *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten The World Economy*; i FISHER, «The Debt-Deflation Theory of Great Depressions».

sobreoptimisme que tenien el risc de portar al cap d'un temps a reajustos a la baixa de vegades problemàtics. El Premi Nobel Robert Shiller (1946) va triar aquesta expressió com a títol d'un llibre en què exposava els riscos que se'n derivaven.¹⁵ El mateix Shiller, juntament amb el també Premi Nobel George Akerlof (1940), han publicat importants llibres sobre com massa sovint els mercats prenen derives no justificables en termes de racionalitat, i sobre els costos que això acaba imposant al conjunt de les societats si no es reconeix o corregeix a temps.

Ja el 1933 l'esmentat professor de Yale Irving Fisher va explicar com les crisis financeres més greus de la Història són el resultat de molts factors però amb un paper central del sobreendeutament d'empreses i particulars induïda per una excessiva concessió de crèdit per part dels sistemes financers. La narrativa de Fisher que descriu com es passa d'un optimisme raonable a una eufòria molt més enllà de qualsevol racionalitat, fins arribar a casos de projectes insensats i fins i tot de frauds, sembla

15 SHILLER, *Irrational Exuberance*.

perfectament aplicable al camí que ens va portar a la crisi de 2008, malgrat estar escrita fa més de 80 anys. La pregunta rellevant, doncs, no és «per què hem tingut una crisi?» sinó «per què hem tornat a tenir una altra crisi, amb pautes tan similars en molts aspectes?»

La resposta és ben coneguda: «Aquesta vegada és diferent» es la rèplica que es dona cada vegada que algú intenta argumentar que s'estan repetint els errors del passat. S'apela a innovacions en models financers, en tècniques quantitatives de control de riscos, per defugir els paral·lelismes, fins que la crua realitat s'imposa. L'esmentat Rajan el 2005 ja va advertir, quan era economista en cap de l'FMI, a una famosa conferència internacional, en presència de bona part de les «patums» de les finances globals, de les fragilitats que estava acumulant el sistema financer dels EUA i de la necessitat de mesures correctores per evitar problemes més grans. Rajan va ser criticat amb duresa i, potser no té relació, però no va ser renovat en el càrrec a l'FMI.

Per la seva part, Blanchard s'ha referit als «racons foscos» del sis-

La pregunta rellevant no és «per què hem tingut una crisi?» sinó «per què hem tornat a tenir una crisi?»

tema econòmic i, especialment, dels sistemes financers.¹⁶ Es tracta de situacions i mecanismes en què un resultat desastrós sorgeix després d'una seqüència d'errades que, en un clima de complaença, es van considerar «menors». Ara sabem que ni els excessos crediticis dels uns, ni el sobreendeutament dels altres, eren ni de bon tros «menors». Però la manca de capacitat per redreçar a temps porta a situacions en què quan emergeix la crua realitat ja és massa tard. Les coses han anat massa lluny, les «reparacions» del sistema financer són lentes i sovint poc transparents —els dubtes actuals sobre la solvència d'entitats a llocs tan diferents com Alemanya o Xina és una clara evidència— i els processos de correcció resulten ser més llargs i dolorosos que en recessions d'altres orígens. És difícil dissentir de la conclusió de Blanchard respecte a que els «racons foscos» estan més a prop i són més foscos del que —ingènuament els uns i interessadament els altres— havíem arribat a creure. Naturalment, la pregunta que cal fer és: Si aquestes dinàmiques ja s'han produït al llarg de la Història,

per què no hem posat en marxa les institucions i mecanismes de supervisió i regulació necessaris per fer-hi front? La resposta és que en altres moments sí que es van implantar mesures —com ara les lleis bancàries de l'Administració Roosevelt, als EUA a la dècada del 1930. Però no és casualitat que moltes d'aquelles prudents normes van ser derogades sota la pressió dels *lobbies* financers a finals dels anys 1990 i principis del segle XXI, invocant l'argument que «ara és diferent!». De nou ens trobem amb una fallada en cadena del funcionament dels mercats i a l'hora de les institucions de regulació, «capturades» pels *lobbies*. Un altre antic economista en cap de l'FMI, Simon Johnson (1963), ha parlat fins i tot de «cop d'estat sigil·lós» per descriure la manera com els més poderosos interessos financers havien assolit establir les regles a la seva conveniència.¹⁷

Per tant, una altra lliçó important a extreure de la crisi és la necessitat de dotar-nos de mecanismes institucionals de regulació i supervisió del sistema financer, amb garanties de

qualitat i responsabilitat, que induïxin les entitats que tenen la tasca de captar l'estalvi i canalitzar-lo de manera eficient cap a les inversions productives a que facin això i no altres coses. Un dels aspectes en què no podem ser massa optimistes respecte a les lliçons apreses (o no) fa referència al molt poc que s'ha avançat fins ara en aquesta dimensió: les propostes més serioses de reformes han estat «descafeïnades» en el procés de negociació dels «detalls». Els retrocessos recents a la UE respecte a la posada en marxa d'un impost sobre transaccions financeres internacionals —en principi un elemental corollari del fet que finances globals requereixen regulacions globals— en seria una nítida evidència.

Consideracions finals

Més enllà dels aspectes concrets esmentats a les línies anteriors, dues consideracions finals de lliçons que hauríem d'haver après fins i tot —alguns diran, probablement amb raó, «sobretot»— al *mainstream*. D'una banda, molts dels errors comesos en el camí que ens va portar a la crisi i a les dificultats de la recuperació tenen a veure amb

16 BLANCHARD, «Where Danger Lurks».

17 JOHNSON, «The Quiet Coup».

Molts dels errors comesos tenen a veure amb un «curtterminisme» associat a incentius de guanys ràpids menystenint les conseqüències posteriors

un «curtterminisme» associat a incentius de guanys ràpids menystenint conseqüències posteriors. No és un problema només econòmic o financer. També en aspectes com els mediambientals els efectes estan sent perniciosos. El que tenen en comú és un oblit de les dimensions intertemporals, una manca de responsabilitat envers les generacions futures. Necessitem valors cívics i institucions que assumeixin la defensa dels interessos a mig i llarg termini de les societats.

L'altra lliçó té a veure amb la professió dels economistes: una excessiva especialització i una utilització abusiva de les formalitzacions —que massa sovint han deixat de complementar per passar a substituir els arguments de fons— ha empobrit el potencial de l'anàlisi econòmica i la seva utilitat per a les societats. En els termes de l'economista del MIT Ricardo Caballero (1959), necessitem economistes amb visió àmplia i transversal que retornin l'Economia al paper de disciplina dins de les ciències humanes i socials. En cert sentit, un retorn als compromisos de la *Political Economy* [Economia Política] dels clàssics seria, paradoxal-

ment, la millor forma de ser lleials als compromisos dels economistes amb societats tan ràpida i profundament canviant com les que ens ha tocat viure. ■

■ Bibliografia

ACEMOGLU, Daron. «The Crisis of 2008: Structural Lessons for and from Economics». *CEPR Policy Insight*, núm. 28, 2009.

BLANCHARD, Olivier i LEIGH, Daniel. «Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers» [en línia]. *Working paper*, núm. 13/1. Fons Monetari Internacional, 2013. Disponible a: <www.imf.org>.

BLANCHARD, Olivier. «Where Danger Lurks» [en línia]. A *Finance & Development*, vol. 51, núm. 3, setembre de 2014. Disponible a: <www.imf.org>.

FISHER, Irving. «The Debt-Deflation Theory of Great Depressions». A *Econometrica*, vol 1, núm. 4, 1933. Traducció al català a TUGORES, Joan (ed.). *Crisi*. Barcelona: Lid editorial, 2009.

FMI. «Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective» [en línia]. IMF Staff Discussion Note, juny 2015. Disponible a: <www.imf.org>.

FMI. «La economía mundial se debilita debido a un crecimiento demasiado lento por demasiado tiempo» [en línia]. 12 d'abril de 2016. Disponible a: <www.imf.org>.

FMI. «World Economic Forum. Subdued Demand: Symptoms and Remedies» [en línia]. Octubre de 2016. Disponible a: <www.imf.org>.

JOHNSON, Simon. «The Quiet Coup» [en línia]. A *The Atlantic*, maig de 2009. Disponible a: <www.rheatlantic.com>.

«La CEOE reclama "un paréntesis" en el libre mercado para atajar la crisis» [en línia]. A *El*

País, de 18 de setembre de 2008. Disponible a: <www.elpais.es>.

MILANOVIC, Branko. *Global Inequality – A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge: Harvard University Press, 2016

OCDE. *In it Together: Why Less Inequality Benefits All* [en línia]. 2015. Disponible a: <www.oecd.org>.

OCDE. «Elusive global growth outlook requires urgent policy response» [en línia]. 18 de febrer de 2016. Disponible a: <www.oecd.org>.

PIKETTY, Thomas. *El Capital al segle XXI*. Barcelona: RBA, 2014.

RAJAN, Raghuram. «Has Financial Development Made the World Riskier?». NBER working paper, 2005.

RAJAN, Raghuram. *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

RODRIK, Dani. *The Globalization Paradox – Democracy and the Future of the World Economy*. Cambridge: Harvard University Press, 2011.

SAMANS, Richard (et al.). «The Inclusive Growth and Development Report 2015» [en línia]. World Economic Forum, 2015. Disponible a: <www.weforum.org>.

«Sarkozy propone refundar sobre bases éticas el capitalismo» [en línia]. A *El País*, de 26 de setembre de 2008. Disponible a: <www.elpais.es>.

SHILLER, Robert. *Irrational Exuberance*. Princeton: Princeton University Press, 2000.

TUGORES, Joan. *I després de la crisi, què?* Palma: Leonard Muntaner, 2015.